

علل و آثار قاچاق کالا و راهکارهای مبارزه با آن

در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی

محمدزمان رستمی^{۱۳}، الهام مؤمنی^{۱۴}

تاریخ دریافت ۱۳۹۷/۱۰/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۳۰

چکیده

قاچاق کالا بخشی از اقتصاد غیررسمی است که در آمارهای رسمی ثبت نمی‌شود و به نظام اطلاعات اقتصادی کشورها آسیب می‌رساند. این مقاله با رویکرد اقتصاد مقاومتی نخست بر اساس یک مدل مفهومی به علل و پیامدهای قاچاق کالا و سپس با روش کیفی گراند تئوری به مهم‌ترین مسائل آن می‌پردازد. این مطالعه با هدف شناسایی عوامل موجد و تشدیدکننده قاچاق کالا و بررسی آثار آن و ارائه پیشنهادهایی جهت مبارزه با قاچاق در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی، صورت پذیرفته و به سه حوزه مهم آن یعنی سیاست‌های اقتصادی، تولید ملی و بیکاری توجه خاص کرده است. این نگارش، توصیفی اکتشافی می‌باشد و جامعه آماری آن اساتید دانشگاه‌ها و کارشناسان ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز بوده‌اند که جهت بررسی‌های کیفی، با ۱۰ نفر مصاحبه عمیق و ۵ سؤال از آنان پرسیده شد و نهایتاً بررسی‌ها نشان داد که افق ده‌ساله ستاد مبارزه با قاچاق کالا و برنامه راهبردی آن در راستای اقتصاد مقاومتی حرکت می‌کند اما ستاد باید رویکرد خود را اصلاح نموده و به سمت مدیریت دانش و تکنولوژی گام بردارد؛ بنابراین، باید به مطالعات کیفی به‌ویژه در زمینه پیامدهای اجتماعی و فرهنگی این پدیده توجه بیشتری نماید.

کلمات کلیدی: قاچاق کالا و ارز، اقتصاد مقاومتی، تولید ملی، بیکاری، مدیریت

تکنولوژی

۱۳. عضو هیات‌علمی دانشگاه قم

۱۴. دانشجوی کارشناسی‌ارشد رشته اقتصاد اسلامی دانشگاه قم

The Causes and Effects of Commodity Smuggling and its Strategies to Combat Resistance Economics

Mohammad Zamani Rostami, Elham Momeni

Abstract

Smuggling is a part of the informal economy that is not recorded in official statistics and damages countries' economic information systems. This paper having approach of resistance economy, first presents the causes and consequences of smuggling based on a conceptual model and then deals with its most important issues based on qualitative method of Grounded Theory. The purpose of this study is to identify the factors caused and exacerbated the smuggling of commodity and to study their effects and offer suggestions for fighting against smuggling in line with the realization of a resilience economy and pay much attention to its three major areas, i.e: economic policies, national production and unemployment. This paper is a descriptive exploratory study with its population consisting of university professors and experts working in the Headquarters for Fighting against Commodity & Foreign Exchange Smuggling. For qualitative reviews, ۱۰ persons were fully interviewed and ۹ questions were asked from each one. The results shows that the Ten-years horizon of the Headquarter is moving in line with the resilience economy, but the Headquarter must modify its approach and move towards knowledge and technology management; therefore, more attention must be paid to qualitative studies, especially in the social and cultural contexts of this phenomenon.

Keywords: commodity and foreign exchange smuggling, resistance economy, national production, unemployment, technology management

مقدمه

قاچاق کالا عامل بسیاری از نابسامانی‌های اقتصادی و اجتماعی است که با دستی نامرئی حضور خود را در جامعه به نمایش گذاشته و سبب پدید آمدن مشکلات پولی و مالی، مبهم‌شدن آمارها و داده‌های اقتصادی و عملکرد نادرست سیاست‌های اقتصادی می‌شود. قاچاق کالا واقعیت اقتصاد تمام کشورهای دنیاست و درصدی از اقتصاد هر کشور را تشکیل می‌دهد؛ اما وسعت آن در کشورهای در حال توسعه بیشتر از کشورهای توسعه‌یافته است بر این اساس، اقتصادهایی که با فراوانی بالا و تعدد قاچاق روبه‌رو هستند با یک ناکارآمدی در کنترل مناسبات تولیدی و توزیعی خود مواجه می‌باشند. این پدیده سالانه میلیاردها تومان از درآمد مالیاتی را که باید در قالب حقوق و عوارض گمرکی به خزانه دولت وارد شود را به باد می‌دهد. بحث قاچاق کالا در کشور به دلیل شرایط خاص جغرافیایی و وجود مبادی مختلف برای ورود و خروج کالا و نیز نبود شرایط باثبات در کشورهای همسایه قابل توجه است و ذهن بسیاری از مدیران کشور را به خود مشغول و بسیاری از دستگاه‌ها را نیز درگیر کرده است و باوجود تلاش جدی متصدیان مبارزه با قاچاق، به‌صورت یک امر عادی در بازارهای داخلی درآمده و به اقتصاد داخلی آسیب می‌رساند.

مقام معظم رهبری، برای عدم آسیب‌پذیری اقتصاد کشور از تکانه‌های بیرونی و درونی و رهایی از تحریم، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را مطرح نمودند که لازمه تحقق آن برنامه‌ریزی و رفع مشکلات اقتصادی است. قاچاق کالا به علت تضعیف اقتدار اقتصادی و تولید ملی، مغایر با اقتصاد مقاومتی و بنابراین مبارزه با آن در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی ضروری است.

هدف این مقاله شناسایی عوامل موجهه و تشدیدکننده قاچاق کالا و بررسی پیامدهای آن و درعین حال ارائه پیشنهادها کاربردی جهت مبارزه با قاچاق در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی است و به سه حوزه مهم آن یعنی سیاست‌های اقتصادی، تولید ملی و نهایتاً بیکاری توجه خاص شده است.

این تحقیق توصیفی اکتشافی بوده و سعی کرده با روش تحقیق کیفی گراند

تئوری به سؤالات پاسخ دهد.

۱. علل و عوامل قاچاق کالا چیست؟

۲. آثار و پیامدهای قاچاق کالا چیست؟

۳. راهکارهای پیشگیری از قاچاق کالا در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی کدامند؟

در این مقاله پیشینه، چارچوب نظری، مدل‌های مفهومی علل موجد و پیامدهای قاچاق کالا، ارتباط اقتصاد مقاومتی و برنامه‌های راهبردی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و در ادامه روش تحقیق، تحلیل و نتیجه‌گیری بیان خواهد شد.

پیشینه مطالعات

در سال‌های اخیر تلاش زیادی توسط محققان خارجی و داخلی در رابطه با قاچاق کالا در زمینه‌های گوناگون انجام شده و در زمینه اقتصاد مقاومتی تحقیقاتی صورت پذیرفته که به پاره‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود.

عبدالمحمدی (۱۳۸۹) در مقاله «مطالعه و بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر قاچاق کالا در ایران» به تأثیر توسعه ناموزون اقتصادی- اجتماعی بر متغیرهای اجتماعی مانند وابستگی اجتماعی و نگرش منفی قاچاقچیان از یک‌سو و تأثیر متغیرهای اجتماعی (افزایش نگرش‌های منفی، کاهش وابستگی اجتماعی، کاهش تعهد اجتماعی و افزایش تعارض ارزشی) بر تکرار اقدام به قاچاق کالا و در نهایت تأیید فرضیه اصلی مبنی بر تأثیر توسعه ناموزون اقتصادی- اجتماعی بر تکرار اقدام به قاچاق کالا توسط قاچاقچیان اشاره دارد. همچنین اقداماتی از قبیل توزیع عادلانه امکانات و فرصت‌ها میان اقشار و مناطق مختلف کشور، اعمال یکسان مقررات برای همه، تأکید رهبران مذهبی بر حرمت شرعی قاچاق کالا، افزودن بر ابعاد حیثیتی و اجتماعی مجازات‌ها، تقویت پیوند میان ملت و دولت، برخی از پیشنهادهاى پژوهشگر برای کاهش قاچاق کالا در ایران می‌باشد.

قلی‌زاده و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله «علل و پیامدهای قاچاق کالا در ایران پس از انقلاب اسلامی» به این نتیجه می‌رسند که برخی عوامل بیش از سایرین در قاچاق کالا نقش می‌آفرینند. این عوامل به ترتیب اهمیت شامل، تعرفه‌ی بالای کالاها، بیکاری و

توسعه نیافتگی مناطق مرزی، خطرپذیری پایین قاچاق، مناطق آزاد و بازارچه‌های مرزی و یارانه‌ها می‌باشد. همچنین این پدیده‌ی ضد تولیدی باعث رانت‌خواری، نامتعادل شدن اقتصاد، عدم تعادل در قیمت کالاها، به هم ریختگی تولید، از بین رفتن بازار کار و ناکارآمدی نظام اطلاعات اقتصادی کشور شده است.

مقدوسی (۱۳۷۹)، در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی ابعاد قاچاق کالا و ارائه راهکارهایی جهت هدایت آن به مسیرهای اقتصاد رسمی در کشور» با هدف شناسایی علل و انگیزه گسترش فعالیت‌های قاچاق کالا، بررسی نظام تجارت خارجی و نقاط ضعف آن در مبارزه با قاچاق، بررسی کارایی مقررات و نظام اجرائی مبارزه با قاچاق، ارائه راهکارهایی جهت هدایت فعالیت‌های قاچاق به مسیرهای رسمی انجام داد و به این نتیجه رسید که تمامی فرضیات تحقیق با اطمینان ۹۵ درصد تأیید شده است که عوامل موثر در ازدیاد فعالیت‌های قاچاق کالا به ترتیب عوامل اجرایی و مقرراتی، عوامل اقتصادی، عوامل سیاسی و امنیتی، عوامل اجتماعی و فرهنگی مشخص گردید.

نورتن^{۱۵} (۱۹۸۸) در مقاله «تئوری اقتصادی قاچاق» ضمن بیان علل قاچاق رابطه‌ی میان قاچاق و ریسک را مورد بررسی قرار داده است، وی با تعریف تابع سود مورد انتظار برای عامل قاچاق پس از حداکثر سازی یک تابع مفید نتیجه می‌گیرد: با افزایش نرخ مالیات، مقدار کالای قاچاق افزایش می‌یابد، همچنین با افزایش نرخ جریمه از طریق کاهش سود مورد انتظار عامل قاچاق، موجودی کالاهای قاچاق کاهش می‌یابد.

در پژوهشی که گاتی^{۱۶} (۲۰۰۰) در مورد رابطه میان گوناگونی نرخ‌های تعرفه بر واردات و فساد مالی در گمرک انجام داده، مشخص گردید: تنوع و پیچیدگی بیشتر عوارض بر واردات، فرصت بیشتری بر کسب درآمدهای غیرقانونی در نزد مسئولان گمرک از طریق دست‌کاری طبقه‌بندی کالاهای وارداتی که شکلی از قاچاق کالا می‌باشند، به وجود می‌آورد. عوامل قاچاق با شکست قانون به‌دوراز چشم مقامات دولتی در فعالیت‌های غیرقانونی مشارکت دارند که از این جهت با ریسک ناشی از کشف قاچاق مواجه‌اند.

۱۵. Norton

۱۶. Gatti

اساوا^{۱۷} (۲۰۰۱) در مقاله‌ای شیوع مقوله قاچاق را در سال‌های اخیر از پیامدهای نگرش جهانی شدن می‌داند. انقلاب تکنولوژی و ارتباطات، کاهش مرزها در بین ملل را در پی داشته که این امر خودآگاهی‌های لحظه‌ای را از تمام نقاط دنیا دارد. از بین رفتن مرزها باعث شده است که افراد تمایل داشته باشند نیازهای گسترده خود را هرچه بیشتر رفع کرده و از مسیرهای قانونی و غیرقانونی در این کار استفاده کنند. شناخت بازارهای ملل مختلف با سطح قیمت‌های متفاوت و سطوح کیفیت مختلف منجر به تحریک مصرف‌کنندگان و به دنبال آن تاجران برای سودبری هرچه بیشتر می‌شود.

در زمینه اقتصاد مقاومتی نیز نریمانی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله «چارچوب مفهومی اقتصاد مقاومتی»، ابتدا دو مدل اقتصادی غربی و اسلامی که در مقابل حرکت کشور قرار دارند را بررسی کرده‌اند و بر مبنای آن‌ها اقتصاد مقاومتی تعریف گردیده و سپس مبنای الگوی مقاومتی و مدل اقتصادی آن با توجه به دو جهت‌گیری اسلامی و ایرانی تشریح شده است. بر مبنای این مبنای و مدل‌های اقتصادی بررسی شده، سه سناریو برای حرکت اقتصادی کشور بررسی گردیده و با توجه به شاخصه‌های اقتصاد مقاومتی این سناریو برای کشور برگزیده شده است.

همچنین نعیم‌آبادی (۱۳۹۳)، در کتاب «مبنای دینی اقتصاد مقاومتی» با بهره‌گیری از مفاهیم شکر، احسان و قناعت در حوزه اقتصاد و تشریح موضوع اقتصاد مقاومتی و آسیب‌شناسی اقتصاد مقاوم به این نتیجه می‌رسد که بر اساس سه مفهوم مذکور قادر به ایجاد یک اقتصاد مقاوم و پایدار در جامعه هستیم.

چارچوب نظری

بر اساس قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۲، هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و بر اساس این قانون و یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد، در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود.

۱۷. Mario Osava

قاچاق کالا چهار نوع زیان برای کشور دارد که شامل زیان‌های مردم، اصناف، تولیدکنندگان و حکومت می‌شود. مبارزه با قاچاق کالا و ارز به‌عنوان زیرشاخه‌ای از اقتصاد غیررسمی در ایران بسیار مهم است. با توجه به آمار ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا در جدول شماره (۱)، سال ۱۳۹۵ حجم قاچاق ورودی کالا ۱۲,۱ میلیارد دلار است که با توجه به واردات رسمی که ۴۳,۷ میلیارد دلار است، نشان می‌دهد که نسبت قاچاق ورودی به واردات رسمی ۲۷,۸ درصد می‌باشد. نسبت قاچاق خروجی به صادرات غیرنفتی ۱,۲ درصد و نسبت کل قاچاق به مجموع واردات و صادرات رسمی ۱۴,۴ درصد است.

جدول شماره ۱. مقایسه مبادلات اقتصادی رسمی و برآورد حجم قاچاق کالا در سال ۱۳۹۵

مقدار	واحد	مبادلات
۴۳,۷	میلیارد دلار	واردات رسمی
۵,۶	میلیارد دلار	درآمد گمرکی
۴۳,۹	میلیارد دلار	صادرات غیرنفتی (با احتساب میعانات گازی)
۸۷,۶	میلیارد دلار	کل مبادلات تجاری (صادرات غیرنفتی و واردات رسمی)
۱۲,۱	میلیارد دلار	قاچاق ورودی
۰,۵	میلیارد دلار	قاچاق خروجی
۱۲,۶۶	میلیارد دلار	حجم قاچاق (مبادلات غیررسمی غیرمجاز)
۳۰۱,۸	میلیارد دلار	کل بودجه کشور
۲۷,۸	درصد	درصد قاچاق ورودی به واردات رسمی
۰,۴۶	درصد	نسبت درآمد گمرکی به قاچاق ورودی
۱,۲	درصد	نسبت قاچاق خروجی به صادرات رسمی
۱۴,۴	درصد	نسبت کل قاچاق به کل مبادلات تجاری (صادرات رسمی و واردات رسمی)
۴,۲	درصد	نسبت قاچاق به بودجه کشور

منبع: اداره کل آمار و اطلاعات ستاد

بر اساس آمارهای به‌دست‌آمده در سال ۱۳۹۵، با توجه به جدول شماره (۲) ملاحظه می‌شود بیشترین شکاف در عرضه و تقاضا مربوط به پوشاک، لوازم آرایشی و بهداشتی، اقلام ممنوعه، شمش طلا، رایانه و قطعات آن می‌باشد که حدود ۴۹ درصد را به خود اختصاص می‌دهند. پوشاک قاچاق بیشترین حجم قاچاق در کشور را دارد و رقمی معادل ۲۵۴۴ میلیون دلار را به خود اختصاص داده است؛ این در حالی است که پوشاک دارای مزیت تولید در داخل است و این حجم قاچاق باعث تعطیلی بسیاری از صنایع نساجی و پوشاک و کاهش تولید داخلی در کشور شده است.

جدول شماره ۲. گروه کالاها و شکاف عرضه و تقاضا

سال ۱۳۹۵ (میلیون دلار)

شکاف عرضه و تقاضا	گروه کالایی	
۲۵۴۴	پوشاک	الف) کالاهایی که دارای مزیت تولید در داخل هستند
۴۸۴	چای	
۴۳۱	برنج	
۴۸	کفش	
۵۸۳	طلا و مصنوعات ساخته‌شده از آن	
۳۸۰	سیگار	
۲۵۳	دارو	ب) کالاهای دارای مزیت نسبی تولید در داخل
۶۶۹	انواع پارچه	
۱۵۴۹	لوازم آرایشی و بهداشتی	
۱۱۴	اسباب بازی	
۶۵۸	انواع لوازم خانگی	
۵۰۵	لوازم یدکی خودرو	ج) کالاهای تقریباً فاقد ظرفیت تولید در داخل
۹۰۶	رایانه و قطعات آن	
۳۵۲	تجهیزات پزشکی	
۶۲۵	گوشی تلفن همراه	
۱۱۴۳	شمش طلا	
۱۴۳۵	د) اقلام ممنوعه	
۱۲۶۷۹	جمع ۱۷ کالا	

شکاف عرضه و تقاضا	گروه کالایی
۳۱۷۰	سایر کالاها
۱۵۸۴۸	جمع کل شکاف عرضه و تقاضا
۳۷۱۹	حجم معافیت‌های قانونی
۱۲۱۲۹	حجم قاچاق ورودی

منبع: اداره کل آمار و اطلاعات ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز

با توجه به زیان‌های قاچاق کالا برای کشور، مقام معظم رهبری از آن به‌عنوان معضل امنیتی، اقتصادی و منطبق با خواست دشمن یاد کرده‌اند. پس رشد فزاینده و غیرقابل کنترل و تأثیرات منفی آن بر روند توسعه کشور از نگاه مسئولین نظام جمهوری اسلامی دور نمانده و فرمان مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۱، هشدار بر عواقب خطرناک این پدیده و ضرورت‌های مبارزه فوری و همه‌جانبه با آن بوده است.

بخش اول: تبیین مدل مفهومی قاچاق کالا

با توجه به اهمیت مبارزه با قاچاق کالا، برای بررسی بهتر مفاهیم و آنچه از منابع به‌دست آمده به نظر می‌رسد که می‌بایست به مدل‌سازی مفهومی دست زد. تلاش می‌شود با اتکا بر منابع موجود، تجربیات علمی و همیاری کارشناسان ستاد، علل موجد قاچاق کالا و ارز، مدل قاچاق کالا و پیامدهای آن بیان شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

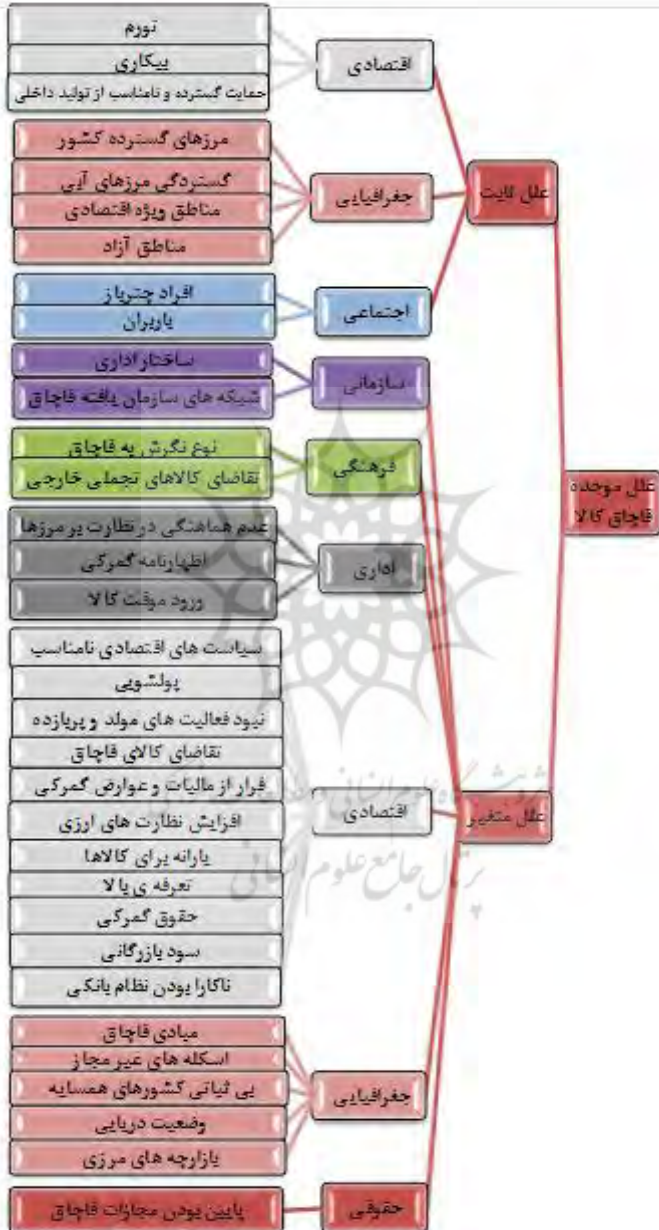
۱. مدل علل موجد قاچاق

با توجه به شکل (۱) شاخه‌های علل موجد قاچاق کالا به دو دسته ثابت و متغیر تقسیم می‌شوند. متغیرهای ثابت آن‌هایی هستند که ماهیتاً تغییر نمی‌کنند و عوامل متغیر، آن‌هایی هستند که بر اثر عوامل بیرونی تأثیرگذار بر آن، ماهیت خود را از دست می‌دهند و به پدیده دیگری تبدیل می‌شوند به‌عنوان مثال عامل ثابت در مطالعه ما مبادلات تجاری می‌تواند باشد که بر اساس قوانین مشخص خروجی واحدی دارد اما همین مبادلات می‌تواند در اثر عوامل بیرونی همچون شرایط ژئوپلیتیک تغییر نماید. پس در شرایطی که به ماهیت اشیاء می‌پردازیم با عوامل ثابت سروکار داریم و

زمانی که به عوارض ناشی از آن پرداخته می‌شود که در ماهیت پدیده وجود ندارد، عامل تغییر را اصل می‌دانیم. علل ثابت به شاخه‌های اقتصادی، جغرافیایی و اجتماعی و علل متغیر نیز به اقتصادی، حقوقی، فرهنگی، سازمانی، اداری و جغرافیایی تقسیم‌بندی می‌شود. هرکدام از موارد ذکرشده در شکل، از عوامل به وجود آورنده قاچاق کالا می‌باشند که در ادامه برخی موارد تشدیدکننده آن به صورت مختصر، توضیح داده می‌شود.

شکل شماره ۱. مدل مفهومی علل موجدۀ قاچاق کالا و ارزش

عوامل تشدیدکننده قاچاق کالا

از عوامل تشدیدکننده قاچاق، بیکاری و کاهش اشتغال در اقتصاد رسمی است که باعث افزایش نرخ اشتغال در اقتصاد غیررسمی و قاچاق می‌شود. از این رو، می‌توان اذعان داشت نرخ بیکاری در اقتصاد رابطه مستقیمی با قاچاق دارد.

افزایش تورم نیز از طریق کاهش قدرت خرید مردم و گسترش فقر باعث قاچاق می‌گردد. از طرفی با بالا رفتن هزینه تولید، قیمت کالاهای ساخت داخل افزایش می‌یابد و کالاهای وارداتی، ارزان‌تر از کالاهای مشابه داخلی خواهد بود که به این دلیل، گرایش جامعه به سمت کالاهای خارجی افزایش می‌یابد.

از عوامل مهم دیگر می‌توان به پول‌شویی اشاره کرد. تنوع فعالیت‌های غیرقانونی و حجم وسیع پول‌های کثیف حاصل از این‌گونه فعالیت‌ها و نیز تطهیر این پول‌ها در اقتصاد کشور، موجب وسعت مافیا در فعالیت‌های اقتصادی زیرزمینی شده که به شدت اقتصاد کشورها را متأثر کرده است (سبزواری، ۱۳۹۰، ص ۱۷۳).

مورد دیگر مالیات بر واردات است اگرچه در جهت حمایت از تولید داخلی و کسب درآمد برای دولت وضع می‌شود اما هزینه واردات رسمی را افزایش می‌دهد. حال با توجه به اینکه قاچاق از پرداخت مالیات معاف است می‌توان گفت: با وجود تعرفه، سود عوامل قاچاق نسبت به عوامل تجاری قانونی که هزینه اضافی بر آنان تحمیل می‌شود بیشتر است که این مسئله انگیزه آنان را برای انجام قاچاق تقویت می‌نماید (مداح، ۱۳۸۷، ص ۳۰۹).

پایین بودن مجازات و ریسک قاچاق کالا از دیگر عوامل تشدیدکننده است. از آنجاکه قاچاق، فعالیت غیرقانونی محسوب می‌شود، عامل آن همواره با خطر ناشی از کشف، مصادره یا مجازات از سوی نهادهای قانونی مواجه است. پایین بودن هزینه خطر قاچاق در مقایسه با فرار مالیاتی ناشی از قاچاق، انگیزه ارتکاب عمل غیرقانونی قاچاق را تقویت می‌کند.

به طوری که از ۱۳ درصد کل تجارت کشور که به صورت قاچاق انجام می‌شود احتمال موفقیت قاچاقچیان ۹۰ تا ۹۵ درصد است (خضرزاده و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۷۰).

آخرین مورد از عوامل تشدیدکننده قاچاق کالا، ناکارآمد بودن نظام بانکی است.

از جمله دلایل ناکارایی نظام بانکی کشور، در بخش جذب سپرده‌ها، پایین بودن نرخ واقعی سود سپرده‌های بانکی بوده است. در شرایطی که میانگین نرخ تورم بالاتر از نرخ سود سپرده‌های بانکی باشد، نرخ واقعی سود سپرده‌ها منفی خواهد شد در این شرایط، ارزش سپرده‌های سپرده‌گذاران رو به کاهش خواهد گذاشت و پس‌اندازهای بزرگ، راه اقتصاد غیررسمی و قاچاق را در پیش می‌گیرند.

۲. مدل مفهومی پیامدهای قاچاق کالا

قاچاق کالا به طرق مستقیم و غیرمستقیم امنیت ملی کشورها را تهدید می‌کند. قاچاقچیان برای فعالیت‌های پنهانی خود مجرای بسیار خوبی برای رخنه به اقتصاد، اجتماع، فرهنگ، بهداشت و ... جامعه دارند و پیامدهای منفی بر آن وارد می‌کنند. قاچاق کالا از بعد اجتماعی باعث برهم خوردن تعادل اجتماعی و درآمدی در میان اقشار جامعه می‌شود و از بعد اقتصادی نیز ضربات مهلکی به اقتصاد جامعه وارد می‌کند از سوی دیگر قاچاق کالا به فرهنگ جامعه آسیب می‌زند و دشمنان کشور از طریق قاچاق کالا به داخل کشور به ورود انواع و اقسام ابزارهای تهاجم فرهنگی به کشور اقدام می‌نمایند و نسل جوان بیشترین تأثیر را می‌پذیرند و باعث می‌شود آنان به آداب و مذهب کمتر روی آورند. قاچاق کالا همچنین با ایجاد بیماری‌های فراگیر از طریق کالاهای غیربهداشتی و نااستاندارد مثل لوازم آرایشی و بهداشتی و دام‌های آلوده و ... سلامت جامعه را تهدید می‌کند. شکل ۲ نشان می‌دهد که قاچاق کالا می‌تواند بخش‌های اقتصاد، اجتماع، فرهنگ، بهداشت و صنعت جامعه را تحت تأثیر قرار دهد و تعادل جامعه را برهم بزند.

بخش دوم: اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی یعنی رویکردی مدیریتی در اقتصاد مبتنی بر الگویی بومی و علمی و برآمده از آموزه‌های اسلامی برای تشخیص حوزه‌های فشار و تهدید از سوی دشمنان و تلاش برای مهار و بی‌اثر کردن و در شرایط آرمانی تبدیل آن‌ها به فرصت، با استفاده از توانمندی‌های داخلی و مردمی به منظور ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی مناسب و لازم

برای دستیابی به اقتصادی توانمند و در تعامل مثبت و مؤثر با اقتصاد منطقه‌ای و جهانی در جهت ایجاد رفاه و آسایش مردم و پیشرفت کشور (عیسوی، ۱۳۹۶، ص ۲۹).

شکل شماره ۲. مدل پیامدهای قاچاق کالا

ارتباط اقتصاد مقاومتی و برنامه‌های راهبردی ستاد مبارزه با قاچاق کالا

از آنجایی که نظام جمهوری اسلامی ایران برای رفع مشکلات اقتصادی کشور و تحقق اهداف سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را مصوب کرده است اما باید پذیرفت پاشنه آشیل تحقق اقتصاد مقاومتی، معضل قاچاق کالا و ارز است و مبارزه قاطع با این پدیده شوم، مصداق بارز جهاد اقتصادی و نیازمند باور و عزم ملی است.

ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز در طی سال‌ها فعالیت، همواره نسبت به تدوین برنامه مبارزه با قاچاق کالا و ارز اقدام نموده است و با روی کارآمدن دولت یازدهم، با آسیب‌شناسی برنامه‌ها، برگزاری جلسات مستمر تعاملی با دستگاه‌های اصلی، بهره‌گیری از نظرات و فرامین مقام معظم رهبری و صاحب‌نظران، اسناد بالادستی

به‌ویژه اقتصاد مقاومتی، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و حمایت از تولید ملی، احصاء شرح وظایف و مأموریت‌های دستگاه‌ها، رعایت قوانین و مقررات موضوعه و با اتخاذ استراتژی کلان مهار رشد قاچاق کالا و ارز در کشور و کاهش حجم آن، نسبت به تهیه برنامه راهبردی پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا و ارز در افق ۵ ساله اقدام نموده است.

جدول شماره ۳. ارتباط اقتصاد مقاومتی و برنامه‌های راهبردی

ستاد مبارزه با قاچاق کالا

سیاست‌های اقتصاد مقاومتی	اهداف	برنامه راهبردی
بندهای ۹ و ۱۹	۱. انضباط بخشی و مستندسازی گردش پول و ارز در سیستم بانکی ۲. شفاف‌سازی و ساماندهی بازار غیر متشکل پولی	۱. سالم‌سازی و شفاف‌سازی گردش پول و ارز
بندهای ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۲۰، ۲۳، ۲۴	۱. بهبود فضای کسب‌وکار ۲. بهبود فرآیندهای گمرکی ۳. بهبود سیاست‌ها و فرآیندهای تجارت خارجی ۴. ساماندهی و تسهیل فرایند حمل‌ونقل و ترانزیت	۲. بهبود و تسهیل جریان تجارت قانونی
بند ۱۱	۱. ساماندهی مبادلات و کنترل مؤثر مرزها ۲. ساماندهی کنترل مؤثر مبادی رسمی ورود و خروج کالا ۳. ساماندهی و انضباط بخشی به سواحل و دریا	۳. ساماندهی و کنترل مؤثر مرزها و مبادی رسمی ورود و خروج کالا
بندهای ۱ و ۱۲	۱. مبارزه با قاچاق کالاهای هدف ۲. شفاف‌سازی و نظارت بر گردش کالا در نظام توزیع و سطح عرضه ۳. فعال‌سازی و تقویت دیپلماسی مرزی، منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای برای مبارزه با قاچاق در پیش از مبادی ۴. ساماندهی، پیشگیری و مقابله با قاچاق فرآورده‌های نفتی ۵. صیانت همه‌جانبه از سرمایه‌های انسانی ۶. ارتقای کارآمدی استان‌ها دستگاه‌های دخیل در مبارزه ۷. نقش آفرینی مؤثر نظام قضایی در پیشگیری بازدارنده	۴. افزایش ریسک قاچاق کالا و ارز از پیش از مبادی تا سطح عرضه
بندهای ۲۰ و ۲۱	۱. تقویت هماهنگی و ایجاد هم‌افزایی در برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی، تبلیغاتی و رسانه‌ای ۲. توسعه و افزایش خدمات علمی، آماری و اطلاع‌رسانی تخصصی مؤثر در فرایندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری	۵. ارتقای سهم، نقش و ظرفیت‌های فرهنگی، پژوهشی و آماری در مبارزه همه‌جانبه با قاچاق کالا و ارز

از ویژگی‌های برجسته این برنامه می‌توان به انطباق با فرمان مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و همسو بودن با سیاست‌های کلی نظام از جمله اقتصاد مقاومتی اشاره کرد.

این مطالعه ارتباط برنامه راهبردی مبارزه با قاچاق کالا را با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در قالب جدول شماره (۳) نشان می‌دهد.

روش تحقیق

این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی و با روش توصیفی اکتشافی انجام شده است. روش جمع‌آوری اطلاعات، منابع کتابخانه‌ای و استفاده از منابع آماری و اطلاعاتی ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و انجام مصاحبه جهت بررسی‌های کیفی می‌باشد. هدف مطالعه شناسایی عوامل موجد و تشدیدکننده قاچاق کالا و بررسی آثار و پیامدهای آن و درعین حال ارائه پیشنهادهای کاربردی جهت مبارزه با قاچاق در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی است و به سه حوزه مهم آن یعنی سیاست‌های اقتصادی، تولید ملی و بیکاری توجه خاص کرده است.

جامعه آماری این تحقیق اساتید رشته اقتصاد دانشگاه‌ها و کارشناسان و متخصصان ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز می‌باشد. برای دریافت دیدگاه‌ها و نظریات افراد مختلف و برای گردآوری اطلاعات از گفتگو و مصاحبه نیمه عمیق استفاده نموده تا جایی که به حدی از اقناع دست یافته باشیم. در این حوزه تلاش شده است با طرح ۵ سؤال کلی، به سؤالی که در ابتدای این مقاله مطرح گردیده است پاسخ دهیم. درواقع سؤالات به صورت کیفی و از طریق روش گراند تئوری پاسخ داده می‌شود. نمونه‌های انتخاب‌شده بر دو پایه به‌صورت انتخابی استوار است؛ نخست آنکه از اساتید دانشگاه‌ها در حوزه نظری استفاده شود و دوم آنکه از کارشناسان و اساتید ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز به‌عنوان افرادی که تجربه عملی و علم را به هم درآمیخته‌اند بهره گرفته شود تا تجربه و علم باهم درآمیزند.

روش کیفی گراند تئوری

پژوهش کیفی یا توصیفی، به‌جای تبیین رابطه بین متغیرها با توصیف سروکار دارد. گراند تئوری یک روش تحقیق کیفی برای روشن‌سازی فرایندهای اجتماعی نهفته در پس تعاملات انسانی است. گراند تئوری روشی است که در آن به‌جای آن‌که با استناد

بر یک نظریه به تفسیر و تحلیل اطلاعات بپردازد، با تمرکز بر داده‌های جمع‌آوری شده و بر اساس محتوای آن‌ها نظریه‌ای تنظیم می‌شود. سه رکن اصلی گراند تئوری مفاهیم، مقولات و گزاره‌ها یا قضایا هستند. مفاهیم واحدهای اصلی تحلیل هستند، زیرا تدوین نظریه فی‌نفسه محصول داده‌های جمع‌آوری شده نیست، بلکه دست یافتن به نظریه، نتیجه مفهوم‌سازی از داده‌هاست. (ذکائی، ۱۳۸۱، ص ۵۵).

رکن دوم گراند تئوری مقولات هستند. مقولات از دسته‌بندی مفاهیم ساخته می‌شوند. مقوله‌ها نسبت به آنچه مفاهیم نشان می‌دهند انتزاعی‌ترند. ترکیب یا کنار هم قرار دادن چند مفهوم، تشکیل یک مقوله می‌دهند و برای شکل‌گیری، همان فرآیند تحلیلی و مقایسه‌ای ساخت مفاهیم را طی می‌کنند. مقولات، شالوده تدوین تئوری هستند. سومین رکن قضایا هستند. قضایا بیانگر روابط مفهومی تعمیم‌یافته بین یک مقوله و مفاهیم آن و بین مقوله‌های معین است. در گراند تئوری، محقق به‌جای آزمون روابط بین متغیرها، بر آن است که مقولات و روابط بین آن‌ها را کشف کند و آن مقوله‌ها را به شکلی جدید و نه به شکل معمول شناخته‌شده، به هم ربط دهد.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

پس از انجام مطالعات و تکمیل و تبیین متغیرهای موردنیاز، داده‌های فراهم آمده از مصاحبه‌های نیمه عمیق مفهوم‌سازی، مقوله‌بندی و گزاره نویسی شد و از مجموع اطلاعات به دست آمده تجزیه و تحلیل کیفی صورت گرفت و در این تجزیه و تحلیل‌ها سعی شد به سؤالات تحقیق نیز پاسخ داده شود و درنهایت با اتکا به مبانی نظری و با توجه به تجزیه و تحلیل‌های کیفی راهکارهای نهایی ارائه شود.

بحث و جمع‌بندی

پیشگیری و مبارزه با پدیده سیستمی قاچاق کالا و ارز می‌بایست با نگرش سیستمی انجام شود. در این زمینه عوامل متعددی وجود دارد که باعث قاچاق کالا می‌شوند. این عوامل در این تحقیق در قالب علت‌های ثابت و متغیر مورد بحث قرار گرفت و عوامل تشدیدکننده قاچاق کالا در این مطالعه بیان شد. مدل پیامدهای قاچاق کالا نشان داد

که قاچاق کالا به طرق مستقیم و غیرمستقیم امنیت ملی کشورها را تهدید می‌کند و قاچاقچیان برای فعالیت‌های پنهانی خود مجرای بسیار خوبی برای رخنه به اقتصاد، اجتماع، فرهنگ، بهداشت و... جامعه دارند و پیامدهای منفی بر آن وارد می‌کنند. این مطالعه به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی توجه ویژه‌ای داشته است و تحلیل نهایی و پاسخ به سؤالات این مطالعه با رویکرد اقتصاد مقاومتی انجام گرفته شده است. توجه در این نوشتار تحقیقی، عمدتاً بر مبنای تحلیل کیفی بوده و با روش کیفی گراند تئوری اولویت‌ها برسی شده و نهایتاً به سؤالات طرح پاسخ داده شده است. به هر صورت، جمع‌بندی حاضر در قالب پاسخ به سؤالات این طرح صورت گرفته است.

سؤال اول به صورت زیر پاسخ داده می‌شود:

پدیده قاچاق کالا یک امر همه‌جانبه است. بنابراین، مبارزه با آن تک‌محوری نبوده و از پیشگیری تا مقابله در بسیاری زمینه‌ها نگرش سیستمی را می‌طلبد اما در این مطالعه علمی سعی بر آن بوده است که با روش کیفی گراند تئوری مهم‌ترین علت‌ها را جستجو کرد. در این تحقیق دودسته علت ثابت و متغیر در مدل مفهومی طراحی و عوامل تشدیدکننده بیان شد و آنگاه نظرات اساتید و کارشناسان مورد مذاقه قرار گرفت. از سویی نیز آماری که از طریق ستاد درباره حجم و میزان قاچاق کالا و ارزش در سال‌های مختلف ارائه شده، نشانگر آن است که این مقدار در نوسان بوده، اما از سال ۱۳۹۲ به بعد روند کاهشی داشته است؛ یعنی اقداماتی که انجام شده زمینه‌های کاهش قاچاق کالا و ارزش را فراهم آورده است. نخستین نکته در این زمینه طراحی برنامه جامع راهبردی پنج‌ساله است که بر اساس مطالعاتی که در خصوص افق ده‌ساله مبارزه با قاچاق کالا و ارزش در سال ۱۳۸۸ انجام شده، صورت گرفته است. در مطالعات انجام شده نیز این نگاه سیستماتیک دیده می‌شود اما مهم‌ترین علت در این میان سیاست‌گذاری‌های غلط اقتصادی است. اساتید و کارشناسان ستاد مفاهیم و مقولاتی در این زمینه مطرح کرده و آن را مهم‌ترین علت سیاست‌گذاری‌های غلط اقتصادی می‌دانند که در جدول ۴ قابل مشاهده است.

جدول شماره ۴. مقوله‌های استخراج شده‌ی مربوط به

سیاست‌های اقتصادی و قاچاق کالا در جامعه

مفهوم	مقوله‌ها
نادرست بودن زیرساخت‌های فکری سیاست‌های اقتصادی، نگرش‌های خاص اقتصاددانان و تصویب سیاست‌های اقتصادی نامناسب، سیاست‌های اقتصادی ناهمگون در بخش قاچاق کالا و ارز، عدم انطباق سیاست‌های بانک مرکزی در حوزه ارز با واقعیات جامعه، نبود سیاست‌های واقعی گرا و نوسانات ارزی، نهادهای موازی و گردابی از تصمیمات مختلف برای اقتصاد، تصمیمات نامناسب دولت در بخش‌های اقتصادی و تأثیرش بر قاچاق کالا	دلایل سیاست‌های اقتصادی نامناسب
رکود تورمی و اثرپذیری بخش‌های اقتصادی، رکود تورمی و اثرگذاری در بیکاری و قاچاق کالا، بیماری هلندی و اثرپذیری بخش‌های اقتصادی، سیاست‌های اقتصادی نامناسب و افزایش قیمت کالای داخل و ایجاد موانع برای واردات قانونی، تعیین دستوری نرخ ارز و عدم توازن تولید داخل و خارج، به کارگیری سیاست غلط و نبود کیفیت در کالاهای تولید داخل	پیامدهای سیاست‌های اقتصادی نامناسب
سیاست‌های اقتصادی یکپارچه لازمه اداره کشور، توجه به سیاست‌های اقتصادی در ۶ برنامه، بازنگری علمی سیاست‌های اقتصادی و مطرح‌شدن کشور در اقتصاد جهانی، بررسی مشکلات نهادهای تصمیم‌گیر قبل از بررسی سیاست‌های اقتصادی، استفاده از همه‌ی ابزارهای ممکن و شرایط اقتصادی نرمال، فرصت بودن قاچاق برای جهان سوم در جهت پیش بردن تئوری اقتصاد مقاومتی، سیاست‌های مالی و ارزی مرتبط به قاچاق کالا، لزوم بقا جامعه در شرایط تحریم و استفاده از قاچاق، وجود نظام جامع و شناسایی انگیزه‌های قاچاق و مبارزه با آن، استقلال اقتصادی و خودکفایی و کاهش قاچاق	فراهم شدن سیاست‌های اقتصادی کارا
تعرفه‌های گمرکی، هزینه‌های گمرکی و قاچاق کالا، سیاست‌های غیررقابتی جهت حمایت از تولید و قاچاق کالا، سیاست‌های بانکی و مالیاتی ناکارآمد و قاچاق کالا، عدم سرمایه‌گذاری مولد در اقتصاد و افزایش نرخ تورم و افزایش قاچاق، محدودیت تجارت رسمی و قاچاق کالا، قوانین دست و پاگیر و افزایش هزینه مبادله و افزایش قاچاق، تفاوت نرخ ارز در بازارهای رسمی و موازی و قاچاق، تأثیر شاخص‌های قیمت کالاهای وارداتی بر قاچاق، افزایش نرخ بیکاری و قاچاق، موانع و استراتژی‌های تجاری و قاچاق، تعرفه‌های بالا، محدودیت‌های تجاری، تشریفات قانونی طولانی، پایین آوردن نرخ ارز، ایجاد نکردن زمینه‌های مناسب اشتغال، افزایش مالیات، تبصره به قوانین و سیاست‌های اقتصادی نامناسب، نبود ابزار کنترلی برای تبصره‌ها، نبود مرز مشخص بین منطقه آزاد و اصلی و تعدد آن	سیاست‌های اقتصادی نامناسب

جدول شماره ۵. مقوله هسته‌ای سیاست‌های اقتصادی و قاچاق

ردیف	مقولات	مقوله هسته‌ای

سیاست‌های اقتصادی نامناسب	دلایل سیاست‌های اقتصادی نامناسب	۱
	پیامدهای سیاست‌های اقتصادی نامناسب	۲
	فراهم شدن سیاست‌های اقتصادی کارا	۳
	سیاست‌های اقتصادی نامناسب	۴

سؤال دوم به صورت زیر پاسخ داده می‌شود:

همان‌گونه که در سؤال اول نگاه به علل قاچاق کالا و ارز سیستمی بررسی شد می‌بایست پیامدهای آن نیز با نگاه سیستمی بررسی شود. در مطالعه حاضر با کمک چارچوب نظری و مدل مفهومی ارائه شده، بحثی روی هر یک از پیامدها صورت گرفت؛ اما به همان دلیل پیش ذکر شده، در این بخش از مطالعه کیفی به مهم‌ترین پیامدها پرداخته می‌شود. به اعتقاد کارشناسان و اساتیدی که در این گفتگوها شرکت کردند دو پیامد نسبت به بقیه اولویت یافته است: نخست بیکاری است که نتیجه رفتار اقتصادی - اجتماعی و پیامد قاچاق کالا است. مجموعه بحث‌هایی که صورت گرفته بدین صورت خلاصه شده است که در جدول شماره ۶ قابل مشاهده می‌باشد.

جدول شماره ۶. مقوله‌های استخراج شده مربوط به بیکاری و قاچاق

مفهوم	مقوله‌ها
توزیع نامناسب تسهیلات و ایجاد شرایط نامناسب اقتصادی، نحوه توزیع تسهیلات با توجه به اثرگذاری، دادن تسهیلات یکسان به استان‌های مرزی و بی‌عدالتی، نابرابری هزینه و فایده در حوزه اقتصادی، نامناسب بودن آمایش سرزمین، توسعه نامناسب مناطق مرزی، عدم آگاهی از مدل توسعه منطقه‌ای، عدم توازن در مرز و مرکز و چالش‌های امنیتی، خلع سلاح مرزنشینان، نگاه کوتاه دستگاه‌های دولتی و نگاه به قاچاق به‌عنوان اشتغال کاذب در رفع جرائم، نگاه کوتاه دستگاه‌های دولتی و پدیده‌ی کوله‌بری، کمبود امکانات و ضعف در زیرساخت‌های رفاهی و بیکاری، درآمد بیشتر از طریق قاچاق و معلول بودن بیکاری، بیکاری و ناامنی‌های سیاسی و ورود گروه‌های تروریستی	عوامل ایجادکننده بیکاری
تغییر کیفیت و کمیت رابطه ما با مرزها و رفع بیکاری، حل مشکلات مرزی و توازن بین مرز و مرکز، بازسازی رابطه با مرز و جلوگیری از عمق استراتژیک در مناطق، آمایش سرزمین و توجه به توانایی بخش‌ها در ایجاد صنایع، سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و رفع بیکاری، اصلاح اقتصاد مرزنشینان و امنیت سرمایه‌گذار، رابطه مناسب با کشورهای همسایه و رفع بیکاری و ایجاد امنیت مرزنشینان، رفع موانع سرمایه‌گذاری در استان‌های مرزی و رفع بیکاری، تسهیلات ارائه زمین-معافیت‌های مالیاتی- معافیت‌های تأمین اجتماعی و رفع بیکاری، تغییر در قوانین کار و اصلاح نظام مالیاتی، تسهیل فرآیند کسب‌وکارهای جدید، تشویق واردت قانونی، ایجاد زیرساخت برای سرمایه‌گذاری، توسعه زیرساخت‌های آموزشی، موافقت‌نامه‌های تجاری، ساماندهی تجارت و تسهیل فضای کسب‌وکار، طرح‌های آمایش سرزمینی بر توسعه اقتصادی، ایجاد زیرساخت‌های مناسب اشتغال، فعال شدن بازارچه‌ها با	توسعه مرزها و ایجاد اشتغال

نظارت دقیق گمرک، ایجاد امکانات و تسهیلات زیربنایی، تولید کالای باکیفیت با توجه به موقعیت مناسب جغرافیایی کشور، ایجاد ترانزیت آبی و خاکی و گردشگری، الکترونیکی کردن تبادلات بین دو کشور و مبارزه با بیکاری و قاچاق، بازارچه‌های مرزی و کاهش بیکاری، طرح‌های تشویقی و کاهش بیکاری، معافیت‌های مالیاتی، اعطای تسهیلات بانکی با بهره کم‌تر و شرایط آسان‌تر، تسهیل قوانین کسب‌وکار	
رابطه دوسویه قاچاق و بیکاری، رابطه دوسویه بیکاری و آسیب‌های اجتماعی، خارج شدن سپرهای اجتماعی و بیکاری	رابطه بیکاری و جرائم

جدول شماره ۷. مقوله هسته‌ای بیکاری و قاچاق

مقوله هسته‌ای	مقولات	ردیف
بیکاری پیامد قاچاق کالا	عوامل ایجادکننده بیکاری	۱
	توسعه مرزها و ایجاد اشتغال	۲
	رابطه بیکاری و جرائم	۳

پس ملاحظه می‌شود که رابطه دوسویه قاچاق و بیکاری، رابطه دوسویه بیکاری و آسیب‌های اجتماعی و خارج شدن سپرهای اجتماعی و بیکاری امری واقعی است که رفع آن عمدتاً توجه به زیرساخت‌های اقتصادی- اجتماعی از جمله آمایش سرزمین و تقسیم‌بندی عادلانه تسهیلات بین مرکز و حاشیه (مرکز و پیرامون) می‌باشد. موضوع دوم که از اولویت برخوردار است مسئله تولید ملی و حمایت از آن است، کارشناسان در این رابطه مسائلی را به‌عنوان ابزارهای نامناسب حمایت از تولید، متذکر شده و به آن اعتقاد دارند و در مقابل پیشنهادهایی را جهت رفع این مشکل ارائه نمودند که در جدول ۸ قابل مشاهده است.

جدول شماره ۸. مقوله‌های استخراج‌شده‌ی تولید ملی و قاچاق

مفهوم	مقوله‌ها
نبود تعرفه و عدم توانایی رقابت با محصولات خارجی، خواستن تسهیلات توسط کارفرمایان برای حمایت از تولید، تسهیلات مالی و تورم، تعیین تعرفه بر اساس ذهنیات افراد، عدم انطباق تغییرات تعرفه با واقعیت و افزایش قاچاق کالا، حمایت کورکورانه از تولید و واردات بی‌رویه مواد اولیه، فناوری ضعیف در تولید و وفور واردات مواد اولیه، تعرفه بالای مواد اولیه و قیمت بالای محصول داخلی، عدم حمایت دولت از تکنولوژی، سیاست‌های تعرفه‌ای سنگین بر واردات کالای موردنیاز داخل، حمایت گسترده و بدون قید و شرط، عدم رقابت‌پذیری با کالای خارجی، به توجهی به کیفیت و مهم نبودن رضایت مشتری، افزایش تعرفه و آسیب به تولید، اعطای ارز ارزان به تولیدکننده برای واردات کالای واسطه‌ای و سیاست غلط حمایتی، عدم استفاده تولیدات سطح بالا در داخل، الگوی تولید بدون توجه به مزیت نسبی و حمایت دولت و بروز قاچاق	ابزارهای نامناسب حمایت از تولید
حمایت مناسب و سنجیده از تولید داخلی و تعرفه‌ی مناسب، حمایت و افزایش تعرفه متناسب باکیفیت تولیدات، اصلاح سیاست‌های اقتصادی در حوزه‌ی کسب‌وکار، ندادن تعرفه برای کالای اولیه، حمایت از تولید داخلی دارای مزیت، واردات مدیریت‌شده از مبادی صحیح و کاهش قاچاق، حمایت‌های غیر تعرفه‌ای در حمایت از تولید، حمایت از تولید واقعی، تأمین زیرساخت‌های اقتصادی و حمایت از تولید، توجه به مزیت نسبی در تولید و بهره‌وری و کارایی در تولید محصولات، اصلاح ساختار تولید، برنامه‌ریزی‌های علمی و مدت‌دار، توجه به ظرفیت‌های بخش‌های مختلف اقتصادی، مبارزه با فساد و توزیع عادلانه ثروت، حمایت از تولید کالاهای دارای مزیت نسبی، ایجاد اعتماد در بازار و جذب سرمایه‌گذاری، حمایت از تولید واقعی، بندسازی و حمایت از تولید	بهبود توانایی رقابت با محصولات خارجی

جدول شماره ۹. مقوله هسته‌ای تولید ملی و قاچاق

مقوله هسته‌ای	مقولات	ردیف
حمایت از تولید	ابزارهای نامناسب حمایت از تولید	۱
	بهبود توانایی رقابت با محصولات خارجی	۲

سؤال سوم به صورت زیر پاسخ داده می‌شود:

مسئله قاچاق کالا و ارز به قدری خود را در صحنه اقتصادی نشان داده است که در حوزه اقتصاد مقاومتی نیز خود را نمایان می‌کند برای بررسی این قضیه تلاش شد تا به مهم‌ترین منبعی که در زمینه اقتصاد مقاومتی طراحی شده توجه شود و آن چیزی جز سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیست. در بررسی انجام‌شده مشخص گردید که سیاست‌های تبیین شده اقتصاد مقاومتی که مورد تأیید مقام معظم رهبری قرار گرفته است ارتباط تنگاتنگی با مبارزه با قاچاق کالا و ارز دارد برای این منظور جدول مقایسه‌ای سند برنامه جامع پنج‌ساله مبارزه با قاچاق کالا و ارز و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ترسیم شد و راهبردهای این سند و سیاست‌های مذکور مورد بررسی قرار گرفت و نتایج زیر به دست آمد:

۱. در این سند سالم‌سازی و شفاف‌سازی گردش پول و ارز مورد توجه قرار گرفت و هدف از آن انضباط بخشی گردش پول و ارز در سیستم بانکی و شفاف‌سازی بازار غیر متشکل پولی اعلام شده است. در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز بندهایی به این مسئله اشاره دارد از جمله بند ۱۹ که به شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن اشاره کرده است و بند ۹ که اصلاح و تقویت همه‌جانبه‌ی نظام مالی کشور را مطرح نظر قرار داده است. کاملاً مشخص است که در هر دو سند شفاف‌سازی گردش مالی مورد تأکید است این نشان می‌دهد که یکی از دغدغه‌های طراحان و برنامه ریزان کشور در زمینه اقتصاد مقاومتی و مبارزه با قاچاق کالا و ارز شفاف نبودن گردش مالی و ارزی کشور است. از همین روی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز به کمک دستگاه‌های مرتبط به طراحی و اجرای سامانه‌هایی دست زده است که این گردش را

شفاف نماید درواقع سیاست‌های اقتصاد مقاومتی این ستاد را برآن داشته است که در زمینه شفاف‌سازی گردش مالی و ارزی چاره بیندیشد چراکه قاچاق کالا به دلیل همین عدم شفافیت شکل گرفته و تداوم یافته است.

۲. بهبود و تسهیل جریان تجارت قانونی یکی دیگر از برنامه‌های ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز است که با اهدافی همچون بهبود فضای کسب و کار، بهبود فرآیندهای گمرکی، بهبود سیاست‌ها و فرآیندهای تجارت خارجی، ساماندهی و تسهیل فرایند حمل و نقل و ترانزیت تعقیب می‌شود: درواقع یکی از مهم‌ترین دلایل شکل‌گیری و تداوم قاچاق کالا و ارز آن است که تجار نمی‌توانند به راحتی کسب و کار خود را انجام دهند. قوانین پیچیده، تعرفه‌ها و عوارض مختلف، زمان‌های طولانی ترخیص کالا و فرآیندهای گمرکی، شبکه حمل و نقل و سیستم ترانزیت و نبود ابزارهایی که با سرعت بتوانند این وسایل حمل را کنترل کنند تا وسیله‌ای برای حمل و نقل کالای قاچاق قرار نگیرند ... همه باعث می‌شوند که تاجران از معامله قانونی صرف نظر کرده و به قاچاق کالا از طرق غیرقانونی اقدام کنند. در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به این امر بسیار توجه شده است و این نشان می‌دهد که سیاست‌های غلط تجاری یکی از مهم‌ترین دلایل شکل‌گیری و تداوم قاچاق کالا و ارز است و در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به این امر، دربرندهای ۳، ۶، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۲۰، ۲۳، ۲۴ توجه شده است.

نکته جالب این است که در این سیاست‌ها هم به هدف، هم به رویکرد و هم به ابزارها و روش‌ها اشاره شده است به عبارت دیگر برای تسهیل تجارت، همه‌جانبه باید اقدام کرد، هم سیاست و هدف‌گذاری صحیح و جامعی داشت و هم با اتخاذ رویکردهایی چون آمایش منطقه‌ای سرزمین، امر رقابت‌پذیری و توسعه حمل و نقل در همه ابعاد و به کارگیری ابزارهای نوین تسهیل تجارت را برای تجار و بازرگانان فراهم نمود.

۳. یکی دیگر از سیاست‌های مرتبط با مبارزه با قاچاق کالا و ارز که در برنامه راهبردی ستاد نیز نمایان است ساماندهی و کنترل مؤثر مرزها و مبادی رسمی ورود و خروج کالا است. هدف از این راهبرد عبارت است از: ساماندهی مبادلات و کنترل مؤثر مرزها، ساماندهی کنترل مؤثر مبادی رسمی ورود و خروج کالا، ساماندهی و

انضباطبخشی به سواحل و دریا. در سامان‌دهی مرزها گاهی به کنترل فیزیکی بیش از کنترل الکترونیک اهمیت داده می‌شود اما با وجود فناوریهای نوین می‌توان کنترل الکترونیک را با توجه به شرایط طبیعی مرزها اعمال کرد که به مراتب ارزان‌تر و مؤثرتر هستند گرچه در آغاز نیاز به سرمایه‌گذاری کلانی دارند. در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز در بند ۱۱ به مناطق آزاد و ویژه اقتصادی اشاره شده و نشان می‌دهد کنترل این مبادی حائز اهمیت است.

۴. افزایش ریسک قاچاق کالا و ارز از پیش از مبادی تا سطح عرضه با اهداف: ۱. مبارزه با قاچاق کالاهای هدف ۲. شفاف‌سازی و نظارت بر گردش کالا در نظام توزیع و سطح عرضه ۳. فعال‌سازی و تقویت دیپلماسی مرزی، منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای برای مبارزه با قاچاق در پیش از مبادی ۴. ساماندهی، پیشگیری و مقابله با قاچاق فرآورده‌های نفتی ۵. صیانت همه‌جانبه از سرمایه‌های انسانی ۶. ارتقای کارآمدی استان‌ها و دستگاه‌های دخیل در مبارزه ۷. نقش‌آفرینی مؤثر نظام قضایی در پیشگیری بازدارنده

در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز این امر به‌خوبی به چشم می‌آید و در بندهای ۱ و ۱۲ آمده است. در مقایسه سیاست‌های این دو سند در زمینه افزایش ریسک و بالا بردن ضریب قاچاق می‌توان گفت که ستاد عمدتاً به پیش از مبادی توجه کرده است و از این‌روی بیشتر دیپلماسی‌های اقتصادی و استفاده از ظرفیت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای را مدنظر قرار داده است هرچند که امور قضایی و صیانت از نیروی انسانی را نیز موردتوجه قرار داده اما در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی علاوه بر توجه خاص به دیپلماسی اقتصادی و ظرفیت‌های آن به مشارکت‌های مردمی و اجتماعی بیشتر توجه شده است. به‌عبارت‌دیگر سیاست‌های برون‌زایی در سند راهبردی ستاد موردتوجه بوده و سیاست‌های درون‌زا در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و این دو رویکرد متفاوت است که به نظر می‌رسد ستاد در این زمینه باید مذاقه بیشتری کند.

۵. آخرین نکته که موردتوجه برنامه راهبردی ستاد است عبارت است از ارتقای سهم، نقش و ظرفیت‌های فرهنگی، پژوهشی و آماری در مبارزه همه‌جانبه با قاچاق

کالا و ارز که دو هدف را دنبال می‌کند اولین هدف آن تقویت هماهنگی و ایجاد هم‌افزایی در برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی، تبلیغاتی و رسانه‌ای است و دومین هدفش توسعه و افزایش خدمات علمی، آماری و اطلاع‌رسانی تخصصی مؤثر در فرایندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری می‌باشد و در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در بندهای ۲۰ و ۲۱ به این مورد اشاره شده است. در برنامه راهبردی ستاد به امور فرهنگی پژوهشی و آماری توجه ویژه شده است در ماده ۱۳ و ۱۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز به این امر توجه شده است. در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی این مطالعات و پژوهش‌ها با رویکرد گفتمان‌سازی مورد تأکید قرار گرفته و در روش تقویت فرهنگ جهادی مدنظر بوده است. بنابراین ستاد در امور فرهنگی و پژوهشی خود باید به گفتمان‌سازی توجه نماید و رویکرد آن دقیقاً فرهنگ جهادی در زمینه‌های ایجاد ارزش‌افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد و اعطای نشان اقتصاد مقاومتی باشد.

اما پاسخ اساتید و کارشناسان به سؤال، در مورد رابطه با بالا بردن ضریب ریسک قاچاق کالا و تحقق اقتصاد مقاومتی در جدول شماره (۱۰) به چشم می‌خورد:

جدول شماره ۱۰. مقوله‌های مربوط به عدم شفافیت در نظام پولی و قاچاق

مفهوم	مقوله‌ها
اخطار برای تراکنش‌های مشکوک و شفاف‌سازی، اصلاح بانک‌ها، اجرای ضوابط پول شویی، مبارزه با پول شویی و انضباط پولی و ارزی، حمایت از طرح اصلاح نظام بانکی و ایجاد شفافیت، تصویب آیین‌نامه تغییرات نظارت بانک مرکزی و ایجاد شفافیت، حذف شیوه‌های خروج غیرقانونی ارز و شفاف‌سازی، نظارت مؤثر بر عملکرد صرافی‌ها، نظارت بر ارز در مناطق آزاد و شفاف‌سازی، حمایت از آیین‌نامه سنجش اعتبار، بانکداری الکترونیک، شفاف‌سازی بازار ارز و پول	بانک و شفافیت پولی و ارزی

رهگیری کالا و انضباط مالی، ۳۶ سامانه الکترونیک برای شفاف‌سازی، پیوستن به سازمان تجارت جهانی، اقتصاد الکترونیکی و شفاف‌سازی، یک پارچه‌سازی از طریق فناوری اطلاعات و ارتباطات، حمایت از کد رهگیری، ارائه اطلاعات قابل اعتماد درباره اهداف دولت، پاسخگو بودن دستگاه‌ها، افزایش رقابت‌پذیری، ساده‌سازی قوانین، تسریع در تصویب لوایح، تسهیل تجارت، شفافیت در نظام مالیاتی، مدیران متخصص و قوانین شفاف و شفاف‌سازی، دستگاه‌های نظارتی صادق و بدون وابستگی سیاسی، مستندسازی فرایند واردات، افزایش شفافیت حمل، انبارش، توزیع و مصرف، ایجاد اسناد الکترونیکی،	بالا بردن ضریب ریسک قاچاق و انضباط مالی و پولی و ارزی
عدم استفاده مناسب از سیستم‌های الکترونیک، عدم وجود بانک‌های اطلاعاتی مرتبط، عدم شفافیت و اختلال در تخصیص بهینه منابع، عدم شفافیت و تشدید بی‌عدالتی و رانت‌خواری، وجود منافع حزبی و سیاسی گروه‌های مختلف و عدم شفافیت	عدم شفافیت در نظام اقتصادی

جدول شماره ۱۱. مقوله هسته‌ای عدم شفافیت پولی و قاچاق

مقوله هسته‌ای	مقولات	ردیف
انضباط و شفافیت مالی و پولی	بانک و شفافیت پولی و ارزی	۱
	بالا بردن ضریب ریسک قاچاق و انضباط مالی و پولی و ارزی	۲
	عدم شفافیت در نظام اقتصادی	۳

ملاحظه می‌شود که هم اساتید و هم کارشناسان با متغیرهایی که در بحث‌های خود ارائه داده‌اند و در تجزیه و تحلیل آن با روش گراند تئوری مورد توجه قرار گرفته است کاملاً به اقتصاد مقاومتی باور داشته و راه‌حل پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا را یکسان می‌بینند. لذا می‌توان چنین استنباط کرد که ستاد بسیار هوشمندانه عمل کرده است و در راستای اقتصاد مقاومتی گام‌های بلندی برداشته است.

پیشنهادها

۱. به‌طور کلی علت اصلی شکل‌گیری و تداوم قاچاق کالا در کشور سیاست‌های نادرست اقتصادی در حوزه کلان و زیر بخش‌های اقتصادی است. بنابراین، ستاد در تبیین، تصحیح، نظارت و کنترل این امر می‌بایست بیشتر دخالت علمی نموده تا زیرساخت‌های اقتصادی اجتماعی مهمی که موجد و تشدیدکننده قاچاق کالا و ارز است به‌درستی مدیریت و سامان‌دهی شود.
۲. افق ده‌ساله ستاد و برنامه جامع راهبردی با عنایت به رویکرد اقتصاد مقاومتی بازنگری شود و برنامه‌های آتی ستاد در ادامه این دو سند راهبردی سامان‌دهی و مدیریت شود.
۳. عمده رویکرد ستاد در طول این سال‌ها حتی در مسائل اقتصادی به سمت اقدامات امنیتی و انتظامی بوده است. اکنون زمان آن رسیده است که به پیامدهای اجتماعی و فرهنگی قاچاق کالا بیشتر توجه شود. بنابراین، پژوهش و مطالعات فرهنگی، اجتماعی و به‌تبع آن رویکردهای کیفی بیشتر باید مورد نظر قرار گیرد تا از آسیب‌های پیش‌گفته جلوگیری به‌عمل آید.
۴. مدیریت دانش و مدیریت تکنولوژی کمتر در برنامه‌های ستاد دیده‌شده و توصیه می‌شود بر اساس نظرات اساتید و کارشناسان این دو حوزه به‌صورت جدی‌تر مورد توجه قرار گیرد و بنابراین، اداره کل فناوری اطلاعات به معاونت مدیریت دانش و تکنولوژی تبدیل شود. مهم‌ترین دلیل این مسئله حجم کاری ستاد در حوزه فناوری اطلاعات و سامان‌دهی بیش از ۳۶ سامانه و زیرسامانه است که ستاد در طراحی و اجرای آن نقش ویژه دارد.
۵. آمایش سرزمین توسط سازمان برنامه‌وبودجه کشور و نیز وزارت کشور با رویکرد بهسازی وضعیت مرزنشینان، جدی‌تر و علمی‌تر دنبال شود و ستاد در لوایح مطرح در این دو زمینه، جدی‌تر وارد بحث شود و از منظر کاهش قاچاق کالا در سیاست‌گذاری این حوزه دخالت علمی بیشتری داشته باشد.
۶. در برنامه‌های آتی و با توجه به رویکردهای اقتصاد مقاومتی در مطالعات و برنامه‌های ستاد در زمینه‌های ایجاد ارزش‌افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و

اشتغال مولد و اعطای نشان اقتصاد مقاومتی فعالیت بیشتری صورت گیرد.

منابع

- قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲، انتشارات روزنامه رسمی کشور، چاپ دوم (۱۳۹۳).
- نعیم‌آبادی، غلامعلی. «مبانی دینی اقتصاد مقاومتی». قم: سروش نعیم، چاپ اول، (۱۳۹۳).
- نریمانی، میثم؛ عسگری، حسین. «چارچوب مفهومی اقتصاد مقاومتی». اولین همایش اقتصاد مقاومتی، (۱۳۹۱).
- مقدسی، علیرضا. «بررسی ابعاد قاچاق کالا و ارائه راهکارهایی جهت هدایت آن به مسیرهای اقتصاد رسمی در کشور». پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، (۱۳۷۹).
- عبدالمحمدی، امیر. «مطالعه و بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر قاچاق کالا در ایران». نشریه نظم و امنیت انتظامی، (۱۳۸۹): ۲۰۷-۱۷۹.
- امین صارمی، نوذر؛ جورکش، رضا. «تبیین قاچاق کالا از منظر جامعه‌شناسی». دانش انتظامی، ۶ و ۷ (۱۳۷۹): ۴۰-۵۹.
- سبزواری، میترا. «عمده‌ترین علل اقتصادی سیاسی و فرهنگی اجتماعی پدیده قاچاق». مجله بررسی‌های حقوقی، سال اول دوره جدید، ۱ (۱۳۹۰): ۱۹۵-۱۶۳.
- قلی‌زاده، سید ابراهیم؛ علی‌پور، عباس؛ ذوقی بارانی، کاظم. «علل و پیامدهای قاچاق کالا در ایران پس از انقلاب اسلامی». دانش انتظامی، ۴۹ (۱۳۹۰): ۱۴۲-۱۰۹.
- سیف، اله مراد. «قاچاق کالا در ایران. تهران». مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهش‌ها، (۱۳۸۷).
- مداح، مجید. «علل و پیامدهای اقتصادی قاچاق کالا در ایران و راههای رویارویی با آن». اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ۲۵۳ و ۲۵۴ (۱۳۸۷).
- خضرزاده، اسعد؛ سلیمانی، منصور؛ رضویان، محمدتقی. «بررسی قاچاق کالا از مرزهای دریایی جنوب ایران». نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد ۱۵، ۱۸ (۱۳۸۹).

عیسوی، محمود. «کدام کشورها اقتصاد مقاومتی را در پیش گرفتند». نشریه راه رشد، ۱۸۶ (۱۳۹۶).

ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، برنامه راهبردی پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا و ارز، آذرماه ۱۳۹۳.

ذکائی، محمدسعید. «نظریه و روش در تحقیقات کیفی»، فصلنامه علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۷ (۱۳۸۱).

Norton, Desmond A.G. "On the Economic Theory of Smuggling". *Economica*, ۵۵, (۱۹۸۸): ۱۰۷-۱۱۸.

Gatti, R. "Corruption and Trade Tariffs, or for Uniform Tariffs". World Bank Policy Research Working Paper, No. ۲۲۱۶ (۲۰۰۰).

Mario Osava (۲۰۰۱). *The Smuggle Road across the bridge of Friend ship. Globalization.*

پروفیسر شہناز گل خان
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ